

DEDOVANJE KMEČKE POSESTI

»Majhni otroci in majhni dolgovi dajo veliko opraviti«

Izvirni znanstveni članek | 1. 01
Datum prejema: 10. 4. 2025

Izvleček: Avtorica prakso dedovanja predstavi kot možno strategijo zagotavljanja preživetja podeželskega prebivalstva v preteklosti na Slovenskem. Poudari, da so bili v nasprotju s to strategijo vzrok presežnega zadolževanja v tridesetih letih 20. stoletja prav dedni odpravki, predvsem izplačila dot, ki naj bi prispevala k akumulaciji imetja mladoporočencev. V članku etnološka in zgodovinska spoznanja prepleta s pregovori in z reki iz raziskovalnega repozitorija Clarin.si.

Ključne besede: pregovori, kmetje, na Slovenskem, 19. in 20. stoletje, dedovanje, dota, zadolževanje

Abstract: The author presents the practice of inheritance as a possible strategy for ensuring the survival of the rural population in Slovenia in the past. She emphasizes that, contrary to this strategy, it was precisely inheritance payments, especially dowry payments supposed to contribute to the accumulation of wealth by newlyweds, that were the cause of excessive indebtedness in the 1930s. The article intertwines ethnological and historical findings with proverbs and sayings from the Clarin.si research repository.

Keywords: proverbs, peasants, Slovenia, 19th and 20th century, inheritance, dowry, debt

Kratko pojasnilo

V projektu Jezik, kultura in vrednote: Gospodarska podoba vsakdanjika v folklornih obrazcih se osredinjam na nekdanje družbene strategije zagotavljanja preživetja kmečke družine na Slovenskem pred moderno dobo in v obdobju modernizacije. Preživetje podeželskega prebivalstva na Slovenskem se je stoletja srečevalo z mnogimi izzivi: visokimi dajatvami, ujmami, vojnam, epidemijami, načeli kapitalističnega gospodarstva in zadolževanjem. V različnih obdobjih so se kmetje različnim socialnim in ekonomskim razmeram prilagajali z različnimi preživitvenimi strategijami, na katere sta vplivali vsakokratna državna tvorba (habsburška monarhija, avstro-ogrska monarhija, Kraljevina Jugoslavija) z ekonomsko, pravno in vse do odprave konkordata »moralno« politiko ter Cerkev z navodili za pravilno življenje in nraevstveno kritiko. Pri raziskovanju primerjam etnološka in zgodovinska spoznanja s folklornim izročilom. Za gradivo mi služijo pregovori in reki, združeni v raziskovalnem repozitoriju Clarin.si (Babič idr. 2023), konglomeratu pregovorov od 16. stoletja do zdaj, torej iz različnih obdobj ter družbenih in kulturnih okolij zapisovalcev in govorcev. Paremiologija se strinja, da je čas nastanka posamičnega pregovora težko določljiv. Tako npr. Peter Grzybek zapiše, da so »v 19. in 20. stoletju zbiralci slovenske paremiološke izraze v veliki meri iz zbirke v zbirko prepisovali brez podatka o viru in te prepise bogatili z gradivom, ki so ga zasledili na terenu, vendar so med tema tipoma gradiva redko začrtali ločnico« (Grzybek 2008: 43). Zaradi manka znanja, ki zeva med nastankom in zapisom pregovora, se Matej Meterc sprašuje, ali lahko pomen posamičnega prego-

vora razberemo »z dokaj veliko mero gotovosti [...], saj je pomenska prosojnost lahko zgolj navidezna« (Meterc 2021: 46). Vprašanje je resnično pomembno; tolažim se, da je miselna igra osrednji del raziskovalnega dela, ki pa jo uokvirja odgovornost do ljudi in znanosti.

Pregovori so nosilci *ready-made* sporočil vladajoče ideologije in iz nje izhajajočih izkušenj »malega« človeka. Gre za individualno utelešenje kolektivne strukture, zato so odlično raziskovalno gradivo. Ta stereotipizirana znanja se v relativno stabilni obliki (večinoma) ustno medgeneracijsko prenašajo in s tem perpetuirajo obstoječa družbena razmerja (neenakosti). Ko se spremeni ekonomski in/ali politični kontekst, se modificirajo v t. i. antipregovore ali pa postanejo nerelevantni in utonejo v pozabo. A se koncipirajo novi, saj družbeni red svojo lastno ideološko upravičenost proizvaja s kulturnimi artikulacijami.

Uvod v tematiko

Vse do 19. stoletja je bila kmečka hiša (dom, domačija, kmečka posest, kmetija (Vilfan 1970: 559–560)) zaokrožena gospodarska-tehnična in organizacijska ter družinska skupnost poročenega para, njunih otrok in sorodnikov (bratov, sester in staršev kmečkega para) ter poslov,¹ ki so bili vključeni v kmečko gospodinjstvo – šlo je za sistem »cele hiše« (nem. *ganzes Haus*), ki je vključeval tudi nesorodstvo (Kos 2017: 119). Večgeneracijska kmečka skup-

¹ Posli so bili samske osebe do poroke: *Dekla sme tudi srp proč zag-nati in se omožiti*, pogosto pa vse do smrti (Makarovič 1988/1990). V 19. stoletju je oblast poselskim porokam nasprotovala zaradi siromaštva; nezakonska rojstva niso bila redka (Vilfan 1980a: 367). Za več o poročni svobodi glej Valenčič 1968 oz. Kos 2017.

nost, ki jo je Bogo Grafenauer poimenoval kar »kmečki obrat« (1970: 619), je omogočala medsebojno pomoč, še zlasti v bolezni ali starosti.² Med kmečko služinčad (hlapce, dekline, pastirje, pestrne) so spadali odpravljani (mlajši in/ali starejši) otroci malih kmetov in neodpravljani in/ali neporočeni potomci kmečkega para. Domačija je včasih gostila še gostače, ki so bivali v stranskih kmečkih poslopjih, se preživljali z dnino in imeli v zakupu kako zaplato njive, kjer so gojili krompir ali lan, a niso spadali h kmečki družini (Sieder 1998: 12, 14). Če je bilo dninarjev dovolj, je kmet zmanjšal število kmečkih poslov (prav tam: 57). Kmečko hišno gospodinjstvo je – da bi zagotovilo zadostno količino materialnih dobrin – vključevalo upravljanje s premoženjem in z nepremičnim premoženjem in opravljanje (pridobivanje, rabo in porabo) gospodinjstev, hišnih in gospodarskih del (npr. kmetijskih in rokodelskih dejavnosti). Vsi člani kmečke hiše so morali po svojih močeh skrbeti za hišna in kmečka opravila v skupno korist. Pridobitne dejavnosti so bile živinoreja in poljedelstvo, gozdarstvo, vinogradništvo, lov, nabiralništvo in obrt ter prodaja pridelkov in izdelkov, ponujanje storitev ipd. Različne dejavnosti so imele v različnih obdobjih in različnih slovenskih pokrajinah različno gospodarsko težo; tako sta npr. sadjarstvo in vrtnarstvo po svoji razširjenosti relativno novi, dobrih sto let stari gospodarski dejavnosti.

Pojem kmečke hiše se navezuje na grški *oikos*, ki združuje hišo in družino v biološkem, socialnem in ekonomskem pomenu. Med kmeti (gruntarji), gostači in kajžarji (kočarji) je bila vzajemna odvisnost, vendar družbena asimetrija. Prvi so bili delodajalci, preostali pa bazen delovne sile. Pregovor *Bolje je enimu gospodarju grablje po ledini* [neobdelani zemlji, travniku] *uleči, kakor ob košni jet' u taberh*³ daje prednost poselski službi, kjer je bilo služenje stalno, pred dnino (Jakop in Babič 2025). Gostači in kajžarji so bili kot dninarji namreč vezani na sezonsko zaposlitev v kmetijstvu (večja kmečka opravila), zato so se za preživetje morali ukvarjati še s kako obrtno dejavnostjo (prejo, tkanjem, lončarstvom, izdelavo lesenih orodij ipd.), pri kateri so sodelovali vsi člani družine.

Hierarhično razčlenjena patriarhalna družba se je najvidneje pokazala prav v družinskih razmerjih (moči), kar odlično sporočajo pregovori: *Bog, cesar in hišni gospodar se ne morejo odstaviti* in *Cesar ukazuje deželi, gospodar družini*. Družbena in ekonomska neenakost je bila bistvena značilnost kmečke družine, ki jo je upravljal gospodar. Ta je samostojno odločal o reprodukciji delovne sile, vo-

denju gospodarstva in morebitni dodatni delovni moči. Imel je nadzor nad imetjem (zemljo, živino) in oblast nad njemu podrejenimi družinskimi člani. Ženska je imela v kmečkem patriarhalnem imaginariju nižjo vrednost od živine: *Kjer krave teletijo, kobile žrebetijo in žene mrjo, tam gospodarstvo dobro napreduje*. Zakaj? *Mož špara en dela, žena pa stran meče*. Zato *Bolna krava skrbi moža bolj ko bolna baba; babo dobi spet kjer jo hoče, krave pa mu ne da nihče zastoj*.

Družbena hierarhija se je vzpostavljala ne le s pozicijsko avtoriteto (*V hiši brez gospodarja ni strahu božjega, v deželi brez cesarja ni miru oz. Teško hiši, ki nima gospodarja, teško vojski, ki nima poglavarja*), temveč tudi v času socializacije glede na delovno zmožnost. Tako je imel starejši hlapec več družbene moči od kmečkega otroka (Sieder 1998: 41, 46, 49). Hierarhija se je izražala pri razvrstitvi za mizo in vrstnem redu razdeljevanja ter količini in kvaliteti jedi. Razvrstitev članov kmečke hiše za mizo je zrcalila patriarhalno strukturo: *Oče je gost, ki se najbolje poda k mizi*. Zaradi svojega robnega položaja otroci sploh niso sedeli za mizo.⁴

Življenje posameznika je nadzorovala vaška skupnost. Vse do druge polovice 19. stoletja, ko je na podeželje prodrlo tržno gospodarstvo⁵ (Lazarevič 1994a), je interes hišnega gospodinjstva prevladoval nad individuumom. Vsak družinski član je imel vsaj na deklarativni ravni svojo vnaprej začrtano družbeno vlogo, ob čemer se je moškemu še dopuščala možnost vertikalne mobilnosti, ženski pa ne: *Sin lahko postane knez, hči mati*. Ženskam naj bi bil *Hišni prag – najvišja planina*, na katero bi stopile. Zakon med žensko in moškim je imel značaj delovnega razmerja, v katerem je bil moški delodajalec. Občestvo je s poroko odobrilo seksualno dejavnost⁶ in rojevanje otrok. Z otroki naj bi se reproducirala delovna sila za gospodinjstvo, kmetijska in skrbstvena opravila, obnavljala družinska tradicija in varovalo obstoj posestva.

Moja prva raziskava (Huzjan 2024a) v projektu je bila namenjena analizi označevalca »otrok« v slovenskih pregovorih in rekih, združenih v repozitoriju Clarin.si (Babič idr. 2023), ki večinoma tematizirajo kmečko življenje; izražajo izkušnjo kmečkega človeka in napotujejo k ustreznim kulturnim normam in vrednotam. Eno pomembnejših spo-

4 Strahospoštovanje avtoritete je mdr. pomenilo, da morajo otroci pred odraslimi molčati: *Ko stari govore, otroci naj molče*. Vendar je gospod L. kot otrok ob povabilu svojega očeta, da pred kosilom vsi navzoči opravijo *stolno* [mizno] molitev, odvrnil: »Kako naj opravimo stolno molitev, ko nikoli ne sedimo za stolom?« Po pripovedovanju je očetova roka »poskrbela«, da je »letel« skozi vrata. Pozneje se je kot sedemnajstletni mizarski vajenec, naveličan socialnih krivic, leta 1937 vpisal v Komunistično partijo (L 1995).

5 Že od nekdaj so na trgu dela konkurirali kmečki posli. Založništvo in vinogradništvo pa sta bila celo pod vplivom delovanja širšega, mednarodnega trga in zato vpeta v denarno gospodarstvo.

6 To so bila bolj ali manj posilstva žensk (Miklavčič 2014).

2 Poleg deklarativne večgeneracijske solidarnosti je obstajala še skupnostna solidarnost. Pregovori, ki tematizirajo »sosed«, ga (pragmatično) vrednotijo zelo visoko, npr. *Dober сосед je boljši kot gotov denar*, saj *Sosed brez soseda ne more živeti*. Sosedje so si pomagali pri večjih delih, npr. ob žetvi, košnji, gradnji hiš ipd. Obstajale so tudi oblike skupnostne zaščite, kot so vaški odbori ali bratovščine (Makarovič 1979).

3 Zaradi preglednosti so pregovori in reki v prispevku zapisani ležeče.

znanj je bilo, da je skrb za otroka pomenila njegovo moralno zadolževanje. Med starši in otroki je bilo dolžnostno razmerje:⁷ *Kar daješ otrokam, to daš kot v posojilnico, če pa ženi, pa mečeš stran*. Otrok naj bi očetovsko investicijo na temelju moralnega dolga odplačal s skrbjo za starše, ko bi ti ostareli in postali opravično šibki. Avtoritativna (*Spoštuj očeta in mater, da ti bo dobro na zemlji; Ljubi starše, če so dobri; trpi in molči, če so slabi*) in avtoritarna (*Kdor se prepira z očetom, mu bodo usta postala gobava; Kdor mamu udari, naj se mu roka posuši (usahne)*) vzgoja je razkrila starševski strah pred neubogljivostjo otrok, strah pred neuspešnim prenosom vrednotnega sistema in torej otrokovim samovoljnim odpisom dolga, ko zraste. Trda vzgoja v poslušnost brez ugovora je bila ena od strategij preživetja ostarelih članov kmečke skupnosti v času, ko so bile kolektivne prakse skrbi za ostarele redke in podeželje ni poznalo skrbstvenih ustanov. Črtica Mačkova očeta Janka Kersnika (1937) ponazori, da je bil starševski strah, zgoščen v pregovoru *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag*, utemeljen.⁸ Pregovor *Ne tepi matere svojih otrok, tvoj otrok nekoč te kaznuje, ne Bog potrjujejo opazovanja* Janeza Trdine (1987: 457): »Tepsti ne dajo se radi še otroci ne, večkrat maščuje se odrasčeni mladič nad onim, včasih še nad starši (da jim neče pomagati) ako je bil kot deček pretepan. Osveta včasih celo krvava, sliši se: Le čakaj, ti bom že vrnil kedar odrastem.«⁹ Pregovora ponazarjata tragiko majhnih otrok in preužitkarjev, tistih, ki so zaradi šibke delovne zmožnosti manj prispevali h gospodarstvu kmečke hiše in bili v patriarhalno hierarhično strukturirani kmečki družini najšibkejši člen.

Tudi moja druga raziskava (Huzjan 2024b) je tematizirala življenje otrok. Kljub temu da so otroci s svojim delom temeljno prispevali k preživetju kmečkega hišnega gospo-

dinstva, je njihovo delo veljalo za samoumevno. V (pre)govorih ne obstaja nekaj takega, kot je »otroško delo«, čeprav je v etnoloških in historiografskih prispevkih delo otrok še kako navzoče. Kmečko delo otrok je bilo moško ali žensko delo, otroškega ni bilo (Ravnik 1996: 169, 177–178; Destovnik 2002: 27–28). In vendar delo otrok ni bilo ne pomožno in ne dopolnilno (npr. Šmitek 1987), temveč primarno; nanj so odrasli »resno računali« (Ravnik 1996: 181). Nasploh je bila diferencirana delitev dela po starosti in spolu patriarhalni ideal, ki so ga morda dosegle premožnejše kmetije; vsakdanjik kajžarja, gostača ali viničarja ni poznal izrazite starostno in spolno določene delitve dela. Da se je delo kmečkih otrok komaj razlikovalo od dela dninarjev, je tudi Reinhard Sieder (1998) zatrdil za pretežni del stare celine. Tako najemanje poslov ni bilo odvisno le od zahtev kmečkega dela, temveč tudi od starosti otrok na kmetiji.

Kmetije so v predmodernejši dobi vse do agrarno-tehnične revolucije v 18. stoletju zaradi podložniških dajatev, deželnih davkov (od konca 15. stol), vojn in epidemij živeli iz rok v usta, »na robu možnega obstoja« (Grafenauer 1970: 629). V 16. in 17. stoletju je na podeželje namesto naravnega gospodarstva začelo prodirati tržno gospodarstvo. Takrat so se višale tudi deželne dajatve, kmetje pa so morali nekatere svoje obveznosti plačevati v gotovini (Gestrin in Melik 1966). Država je podpirala razvoj trgovine (merkantilizem), zato je denar začel postajati vse pomembnejši del podeželskega vsakdanjika. Tedaj je še veljalo *Žalost inu dolgovi so naglo sturjeni, al po času zbrisani*. Kljub temu si je kmečka hiša prizadevala za čim večjo samozadostnost, kar je bil ideal, h kateremu so »težile vse ruralne skupnosti v Evropi do 2. polovice 19. stoletja« (Gomiršek 2012: 244). Družina je za lastno porabo pridelovala hrano in surovine za izdelavo tekstila, gojila živino, izdelovala material za gradnjo, orodje in gospodinjne pripomočke. Namen dela ni bil ustvariti dobiček, temveč preskrbeti družino. Vključevanje majhnih otrok v delovna opravila je bila strategija zagotavljanja (njihovega) preživetja. Kadar družina ni bila zmožna zagotoviti hrane za vse člane, je poslala otroke, najmlajše kmečke proletarce, služiti k tujim, premožnejšim kmetijam.

V hiši se krsti ponavljajo, stari pa se na smrt pripravljajo

Ob rojstvu sorazmerno trdno določeni življenjska pot in družbena vloga v kmečki hiši in vaški skupnosti nista zagotavljali občutka varnosti, ki jo sicer prinašata stalnost in predvidljivost. Razmerja med člani kmečke družine so bila vertikalno (medgeneracijsko) in horizontalno (med sorodstvenimi) dinamična, najvidnejše ob dedovanju premoženja, ko *Stari odhajajo, prihajajo mladi*. Sinova poroka v zgodnji odraslosti naj bi bila povezana z umikom staršev iz gospodarjenja kmetije in otrokovim dedovanjem (Knežević Hočevar 2013: 25). S prehajanjem iz roda v rod naj bi posest ohranjala enovitost; dedovanje naj bi bila ena od strategij

7 Žarko Lazarević (1998: 11) sicer piše, da so imeli nekdanji starši nepreločljivo odgovornost do otrok, da jih preživljajo, vzgajajo in preskrbijo za prihodnost. Nepreločljivost sicer podpira pregovor *Pravico tepsti otroka ima samo tisti, ki mu kruh reže*, vendar Lazarevićev trditvi oporeka opustitev dedovanja pri nezakonskih otrocih, kar kaže na zgolj deklarativno raven (pre)govora o starševski odgovornosti. Tudi v preteklosti ni šlo za otroke, temveč za ohranjanje premoženja.

8 Črtica ponazori transgeneracijski vzorec nasilja nad ostarelim preužitkarjem, čeprav je bilo nasilje polnoletnih otrok nad svojimi starši kaznivo dejanje in se je ponekod bolj, ponekod manj sankcioniralo.

9 Etnolog Angelos Baš je zapisal, da so kmetije »premajhno strogost, mehkužno ravnanje in popustljivost glede privajanja k delu šteli za kvarno, ker so sodili, da otrok tedaj ne bo kos nalogam, ki ga čakajo potem, ko bo odrasel« (Baš 1967: 235–236). To ponazarja spomin pripovedovalke, ki ga je med raziskavo žrmelj zapisala etnologinja Inja Smerdel: »Če sta bili prepočasni, ker sta si z otroškimi šalami krajšali čas in se prerivali, katera bo [žrmelj] držala spodaj (kjer je bilo laže), ju je oče tepel s pasom in priganjal: »A bota hitro mlele! P'r nas ni nikol on mlel« (Smerdel 2002: 160). Tepež je bil stoletja dolgo kulturna norma, o čemer pričajo tudi pregovori: *Kdor ne kaznuje svojih otrok, jim ne želi dobro; Komur se šibe škoda zdi, sovražni svojega sina, kdor ga pa ljubi, ta ga vedno strahuje* ipd.

zagotavljanja preživetja kmečke hiše. Temu se posveča pričujoča raziskava.

Vse do zemljiške odveze je nad kmečkim posestvom »držalo čvrsto roko zemljiško gospostvo« (Vilfan 1961: 257), ki pa je »obdelovalcem svojih zemljišč priznavalo neke pravice do dednega nasledstva« (prav tam: 70), po odpravi podložništva pa je dedovanje uravnaval obči državljanski zakonik. Posest je bilo mogoče pridobiti na dva načina: v izročilni pogodbi sta se izročitelj in prevzemnik dogovorila o pogojih izročitve kmečkega gospodarstva in preužitka ali pa je prevzemnika kmečke posesti določila oporoka, a je bil ta način dedovanja manj zanesljiv, saj je zapustnik oporoko lahko tudi preklical (Vilfan 1980b: 466). Pregovor *Kdor živ da, da sam, po smrti pa drugi delijo* (Dolenc 1936: 38) podpira delitev premoženja pred smrtjo in ne po dednem zakonu, ko se je posest delila brez zapustnikovega nadzora: »Če je oče umrl brez testamenta, so na sodnji sprtili (razdelili) vsakemu nekaj« (Gomiršek 2022: 41). V nasprotju s kolektivnim spominom, da sta premoženje in z njim družbeni položaj avtomatično prehajala z očeta na sina ali najbližjega moškega sorodnika, je zgodovinar Dušan Kos ugotovil, da:

kmečka ženitna pisma iz 17. in 18. stoletja razkrivajo, da je kmetijo največkrat prevzel tisti sin (ali hči), ki se je prvi poročil [...]. Očitno je, da so kmetje svojo usodo in starostno oskrbo bolj kot s pravnim običajem krojili s pragmatizmom in uveljavljali dedni red, ki je v danem trenutku najbolj ustrežal družini in trdnosti kmetije. Drugi (ob poroki dediča pogosto še mladoletni) otroci so prejeli nujne dedne deleže, določene v denarju. Blížnji zapustnikov stranski sorodniki so prišli v poštev, le če zapustnik ni imel otrok (šele nato so prišli na vrsto starši in stari starši), vdova pa je bila upravičena le do svojega premoženja in poročnih daril (jutrne¹⁰ in dote); njeni sorodniki so po njej lahko dedovali le njeno doto. Gospostvo se v družinsko dedovanje ni vtikalo, če je na kmetiji vladal red in je dedovanje teklo po običajih. (Kos 2017: 121–122)

Razpolaganje z »očevino« ali »dedovino« je bilo »praviloma urejeno tako, da je [bil] zaščiten obstoj rodbinskega premoženja. To izraža na primer pregovor »kar dobiš po oči (očetu), varuj podnevi in ponoči« (Vilfan 1961: 257), da bi preprečil naslednji prizor: *Oče zbira slamo kot zlato, sin razsipa zlato kot slamo* ali *Kar je oče zbral z motiko, to sin razmetava z lopato*.

Izročanje in prevzemanje kmetije sta obvladovali, kot se je izrazil Miran Puconja (2005: 113), »posebna lastniška etika« in, kot je nasprotujoča si čustva ob predaji posesti opredelila Duška Knežević Hočevnar (2013), »medgeneracijska ambivalenca«. Na eni strani je izročitelj zaradi lastne negotove prihodnosti posest prevzemniku predal z veliko težavo (*Če so otroci dobri, očeta k možu postavi-*

jo; če so pa hudobni, ga na beraško palico), čeprav se je ta zavezal, da bo vzdrževal starša do njune smrti (Vilfan 1980b: 444), tj. da bosta uživala preužitek, pravico do bivanja in prehranjevanja na kmetiji, in da ju bo ob smrti dostojno pokopal. Na drugi strani se je želja prevzemnikov po gospodarjenju oz. družbeni moči zgostila v ultimativnem klicu k predaji posesti: *Staremu (očetu) luč – mlademu (sinu) ključ!* Kljub »medgeneracijski ambivalenci« so mladi sanjari o prevzemu brez zapletov, kakor Toma, lik iz črtice Ivana Tavčarja (1966: 73): »Bil je edini sin, dolga niso imeli, ali oča je bil star in gotovo se ne bode branil odložiti bremena, katero je že tako težko prenašal na svojih plečih!«

Konfliktne odnose med pretežno neukim kmetstvom so skušali uravnavati pregovori kot del »običajev od starine«, ki so bili »jak ščit domovine« (Dolenc 1936: 36). Ob predaji posesti so prevzemniki izročiteljem lahko pojasnili, da *hram ne more imeti dveh gospodarjev*, tako tudi *dve ženski ne moreta rabiti istega ognjišča* ali *En Bog na svetu, en cesar v deželi, en gospodar v hiši oz. Ena domovina, ena gospodinja*, in še: *Na dvorišču vlada samo en petelin, v hiši samo en gospodar; Če ima konj dva gospodarja, je mršav; Pes dveh gospodarjev ostane sredi ceste; Če je čoln last dveh gospodarjev, pušča vodo* ipd. Predajnikovo zavračanje realnosti, ko so s prevzemnikom kmetije zavladala drugačna pravila (*Nov gospodar – nova pravica*) in se izročitelj ni zmozel podrediti novemu gospodarju, je vodilo v spore, češ *Tudi star maček se mora privaditi novemu gospodarju!* Prenos kmetije je pomenil izgubo položaja v patriarhalni hierarhični strukturi družbene moči, kar ponazori npr. naslednji odlomek: »Kaj pa vi, ali boste večno gospodarili? Sina oženite, če ne vam bo prestar!« »Tega pa ne – gospod! Sedaj imam še sok, četudi brez zabele – in časih malo žganja; – potem pa nič – nič!« (Kersnik 1937: 31–32).

Ne osupne ugotovitev Sergija Vilfana (1961: 509), da je bil preužitek »eden izmed najpogostejših predmetov civilnih pravnih«. In vendar se kljub izkušnji *Hudobni otroci so žebli v krsto svojih staršev*, pogosto »izročitvi ključa ni bilo moči izogniti« (prav tam). Drugače rečeno: *Bogu dušico, sinu možnjico (zemljico)*. Starša sta dobila svoj prostor na kmetiji (kot, izbo ipd.) in pregovorno navodilo *Drži se družbe starih in tvoja noga naj brusi prag njihovih vrat!* je skrbelo, da mladi nanju niso »pozabili«,¹¹ ob čemer je bilo *Boljše umirati na sinovem pragu* [na svoji domačiji], *kakor na hčerini postelji* [v tuji hiši].

Napeto pa je bilo tudi razmerje med sorojenci – dediči; od tod pregovor *Bratje in bratje [sestre] se daleč narazen najbolj ljubijo* (Dolenc 1936: 37) oz. *Bratje in sestre se imajo daleč narazen najraje*. Na območju z načelom nedeljivosti posestva je imel za dediča določeni otrok po pravicah in

11 Zgodilo se je tudi, da so starši katero od hčera »sistematično poneumili« (Sieder 1998: 40) oz. je niso poročili, da je ostala za deklo staršem.

10 »Darilo, ki ga mož obljudi, dá ženi po poročni noči« (Ahačič 2025).

dolžnostih v skupini otrok nadrejeni položaj, na območju s prosto delitvijo posesti pa je bila skupina bratov in sestra manj tekmovalna, a vendar z vprašanji, kdo bo dobil katero njivo, pašnik, živino ipd. (Sieder 1998: 39, 40) in naukom: *Če so si bratje še tako blizu, njihovo imetje in koristi so si daleč narazen*. Ker so se z dedovanjem ohranjale družbene neenakosti in krivice (Goody 2003: 60), so bile zamere med sorojenci vsakdanje: *Kadar ni dediščine, se otroci na grobu svojih staršev ljubijo, če je je pa kaj, se pa grdo gledajo*.

Predvsem v alpskem svetu je prevladovalo pravilo 'prvorodenstva' (*primogeniture*), kjer je kmetijo dedoval najstarejši sin, ki je drugim izplačal njihove dedne deleže kot »odpravščino« (Vilfan 1980b: 443), in sicer so dobila *Dekleta teleta* [dota], *fantini pa cekini* [denar]. Tako so dedovali vsi dediči po enakih idealnih deležih, pri čemer se zemlja ni dejansko delila. Strategija *Več je vreden na kmetiji en slab gospodar, kakor devet dobrih* naj bi preprečevala drobljenje zemlje in revščino, ko je *Dosti gospodarjev – malo sukenj*. Drugi dediči so običajno odšli služiti drugam in se pozneje poročili v druge družine, neporočeni so živeli na domačiji pri starših preužitkarjih (Puconja 2005: 113). Veljalo je: *Če so bratje v soglasju med seboj, se dediščina ne deli*. Toda *Bratje so redko v soglasju med seboj*. Če [torej] *bratje niso enotni, jim drugi določajo postave*, tj. če se ne morejo sporazumeti, bo razsojal dedni zakon. Tako je »stari Šarevec« na smrtni postelji raje narekoval svojo oporoko, kakor da bi posest zapustil brez nadzora nad dedovanjem: »Imetje se bo razbilo, dosti je otrok; če bi dal vse enemu, shajal bi za silo, prav za silo! Če pa dam vsakemu nekaj, imel bo vsak malo, prav malo! Dekle je grdo in snubača ne bo! Naj ima sto goldinarjev, in tista sliva pri vogalu hiše je tudi njena!« (Tavčar 1966: 98)

V nekaterih regijah, predvsem na Dolenjskem in v Prekmurju, je bilo običajno deliti premoženje med vse otroke. To je sicer vodilo v drobljenje zemljišč, vendar naj bi omogočalo vsaj osnovno eksistenco vsem dedičem. Do določene ravni je koristilo tudi zemljiškemu gospodarstvu, »saj je večje število družinskih gospodarstev povečevalo gospodarsko rento« (Kos 2017: 122). V 18. stoletju je državna oblast spoznala, da so delitve kmečke posesti »nevarne za prehrano in obrambno sposobnost države« (Vilfan 1980b: 458), zato so z dekretom predpisali, da se sme posest deliti na največ štiri dele, na kar mora pristati zemljiški gospodar. Po zemljiški odvezi sredi 19. stoletja se je posest lahko svobodno delila. Po ogrskem dednem pravu je bila delitev kmetij v Prekmurju največja. Ogrsko pravo ni slo-nelo na »načelih rimskega prava o delitvi zapuščine med dediči po enakih deležih, temveč je dopuščalo tudi realno delitev teh deležev tako, da so delili posamezne parcele« (Vilfan 1980b: 468), kar je privedlo do neskončnega drobljenja posesti.¹² Tudi spori med brati – pridobitelji so bili

neskončni: *Poskrbi, da si najdeš prijatelje, za sovražnike bo poskrbel trebuh tvoje matere; Ni takega prijatelja, kot je brat, pa ga tudi ni takega sovražnika; Bratska ljubezen se često spremeni v sovraštvo; Medved je rekel: Nikogar se ne bojim – razen svojih dveh bratov; Jeza med brati je peklena jeza, zato laže osvojiš utrjeno mesto kot pa brata, ki si ga užalil*.

Ženi se tam, kjer boš imel klobuk obesiti kam

Z dedovanjem kmečkega posestva je bila poroka kot »brezpogojna predpostavka, če je hotel kdo priti v posest kmečkega imetja ali ohraniti kmetijo« (Sieder 1998: 53), povezana z družbenim statusom. Tako kot deklarativno spolno in starostno delitev dela ter dedovanijske norme je patriarhat obvladoval tudi ženitne odnose. S poroko je nadzoroval ekonomsko, kulturno in navsezadnje tudi biološko reprodukcijo skupnosti. Cerkev je kot patriarhalni »lovec na dediščino« (Goody 2003: 61) vse do absolutističnih reform postavljala pravila primerne družinskega življenja, s katerimi je odločala o poročnih pravilih, posvojitvah, nezakonskih otrocih ipd. (prav tam). Dedno pravo je sicer »predvidevalo prenašanje premoženja na hčere, ki niso imele bratov« (Kos 2017: 118), vendar je bilo to redko. Ker je bil dedič v večini primerov moški, so se ženske preselile na moževo domačijo (patrilokalnost). Posledica tega je bil pogost spor mlade gospodinje z moževim sorodstvom, češ *Nevista i mati saka svoje prati*, zato se je zdelo ženino sorodstvo precenjeno, moževo podcenjeno: *Kdor je po ženi v rodu, je zlato – po možu pa blato*.

Ob tem, da se kmečko prebivalstvo v prvih stoletjih razvitega fevdalizma že zaradi »osebne nesvobode ni moglo odseliti in poročiti brez dovoljenja zemljiškega gospoda« (Kos 2017: 120), se pozneje tudi zaradi narave dela ni veliko selilo. »Sistem enotnega podložištva (kljub nekaterim njegovim posebnostim) je pogojeval omejenost poročnih izbir« (prav tam). Najprimernejše in pričakovano je bilo torej iskanje zakonskega partnerja v domači vasi, navznoter (endogamnost), s sebi enakimi, najbolje po volji staršev, kar ni nujno izključevalo ljubezni (Goody 2003: 144). »Posredno je to pomenilo, da se je iskanje poročnega partnerja po večini ustavilo na župnijskih mejah, marsikateri ženin pa je prej ko slej izbral nevesto, s katero je že bil v sorodu«¹³ (Kos 2017: 120). O nevarnosti biološke degeneracije zaradi premočne endogamije je opozarjal pregovor *Kjer je veliko konj, je gotovo eden krumpast (pohabljen)*. Ta je bil za Boža Škerlja v 20. stoletju dokaz za nujnost evgeničnih metod (Škerlj 1935: 3).

13 Poroka med sorodniki je bila strategija ohranjanja celovitosti kmečke posesti. »Zlasti za revne edinke brez dote, a z zemljiško posestjo, je bila poroka s sorodnikom edina priložnost za osnovanje gospodarstva, zadržanje materialne varnosti in statusa zakupnice kmetije« (Kos 2017: 125).

12 Prekmurci so se ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja največ izseljevali prav iz ekonomskih in socialnih razlogov.

Družbena neenakost se je ohranjala s socialno endogamijo: posebej so se poročali dedujoči in posebej nededujoči (odpravljeni dediči) kmečki otroci. Slednji so se, če so se uspeli primerno poročiti, iz podkmečkega lahko znova povzpeli v kmečki sloj (Sieder 1998:11), a je bilo to zelo redko.¹⁴ Družine so pogosto izbirale partnerje iz istega družbenega sloja (izogamija) in z bližnjih kmetij (homogamnost), da bi ohranile ekonomsko stabilnost oz. premoženje ohranile v svoji skupini. Endogamne poroke, tudi poroke med sorodniki do te ali one stopnje krvnega in svaškega sorodstva (Kos 2017: 107–131), je podpiralo pregovorno izročilo: *Ženi se pri sosedu, posojila išči v deveti vasi* [da je upnik čim dlje] ali *Ženi se pri ognjišču, botre išči na sejmišču* [kjer je večja izbira] oz. *Ženi se čim bližje domu, botra pa išči čim dalje moreš* ali *Po ženo in po bika pojdi v domačo vas*.¹⁵ Prostorska bližina (v vasi, med bližnjimi vasm) je omogočala vpogled v premoženjsko stanje družine (*Ženo ali moža od hiše take iskati, da treba ne bo ta starih za ohcet poklati*), poznavanje razmer v družini (*Glej mater, jemlji hčer in Če sin skrbi za mater, bo tudi za ženo*) in nadzor nad upravljanjem dediščine (v idealnem primeru: *Oče polje skrči, sin ga orje, vnuk z njim bogati*). Endogamna poročna strategija je omogočala vnaprejšnje poznavanje vzorcev obnašanja, pravil in vrednot vaše skupnosti, njeno vzdrževanje oz. reprodukcijo: »Medtem ko je sorodstvo delovalo skozi več generacij, je mreža vseh socialnih vezi presegala meje sosesk in bila za kmečko življenje celo pomembnejša od sorodnikov; nadzor sosedstva ravno nad porokami je bil izrazit, pogosto pa so se za moraliziranjem skrivali povsem materialni razlogi« (Kos 2017: 127). Posledica njihovega neupoštevanja je bila izpostavljenost ali celo izločitev člana iz skupnosti (Segalen 1986; Goody 1988; Lévi-Strauss 2002 v Malečkar 2005: 17–20). Leta 1933 je katoliški vzgojeslovec Josip Jeraj priporočal:

Na zakon [se] temeljito pripravljaj! Skrbno varčuj, da si ustvariš gmotno podlago za zakon. Zatajaj se, da boš duševno dozorel za zakon. [...]. Previdno izbiraj nevesto! Kot kmečki fant si poišči kmečko dekle, ki bo sposobna sodelovati s teboj na kmečkem domu. Naj torej ne govori pri izbiranju neveste samo srce, ampak tudi razum. Pred vsem upoštevaj pridne roke! [...]. Tudi na želje svojih staršev ter bratov in sester se po možnosti oziraj. Saj bodo morali s tvojo nevesto složno živeti tudi domači. (Jeraj 1933: 179)

Ženin naj bi izbral dekle, ki bi ustrezala njegovemu »stanu in njegovemu načinu življenja, kakor tudi njegovi rodbini« (Lazarevič 1998: 12) oz. *Pri konju se gleda na hojo, pri*

dekletu pa na rod. Poroka je bila transakcija, »poslovno dejanje pri kupoprodajnih odnosih, pri katerem dobi vsaka stran določeno vrednost« (Ahačič 2025). Zato *Sina ženi kedar hočeš, hčer mož, kedar moreš*, torej ko se pokaže ugodna gospodarska priložnost, ob čemer *Do dvajsetega leta dekle lepoto mož, po dvajsetem pa doto*. Vedno privlačne za možitev so bile premožne neveste: *Pri revnih ljudeh kokoši, pri bogatih hčere ne postarajo*. Ženitni trg je uravnavala fantovščina,¹⁶ ki je poskrbela za snubitev – gospodarsko pogajanje obeh družin. Kljub kulturnim različicam poročnih šeg in navad (Ložar-Podlogar 2024) je bil v ospredju snubitve vedno gospodarski moment (Lazarevič 1998: 13). Na pogajanja so vplivali zemljiška posest staršev, ki se bo dedovala, dota in tudi osebna delovna zmožnost mladoporočencev.

Snubljenje so opravili starši na drugem srečanju,¹⁷ kjer so bili navzoči ženin, njegov oče in stric, ki so predstavili ženina in premoženjsko stanje njegove družine. Nato je prišlo na vrsto vprašanje nevestine bale in predvsem dote: kakšna je predlagana dota, njen obseg in pogoji izplačila.

Bodoči ženin je s seboj pripeljal očeta, svojega botra, velikokrat pa jim je družbo delal kdo, ki je imel zvit, pretkan in dolg jezik, kajti vse te lastnosti so bile zelo potrebne, ko je beseda nanese na doto. Dokler je šlo zlepa, je bilo še v redu. Toda velikokrat se je zataknilo in tedaj so padale tudi hude besede. To je bilo razumljivo, kajti pri kupčijah tudi danes ni milosti. (Miklavčič 2001: 48)

Helena Ložar-Podlogar (2024: 59) je poudarila, da je bilo snubljenje »pravo mešetarenje, ki je šlo tako daleč, da je že spominjalo na trgovino«. Ponekod sta si nevesta in njena mati ogledali ženinovo domačijo. Naposled so se dogovorili o oklicu v cerkvi in določili datum poroke (Kuhar 1972: 187–188). Ohranjeno je pričevanje o podpisu poročnih pogodb iz najzahodnejšega dela Goriških brd:

Pri teh pogodbah [so bili] prisotni ženin in njegov oče, nevesta z očetom in štiri priče, od katerih sta bili dve navadno uslužbenca na sodnem ali notarskem uradu. Če je pogodba vsebovala tudi prenos lastnine ali darilno pogodbo, je bila prisotna tudi mati, ki je sinu in ostalim otrokom določila svoj delež od premoženja. (Gomiršek 2022: 43; podobno Ložar-Podlogar 2024: 67)

Kljub pregovornim svarilom *Kdor vzame ženo radi blaga, se nameri na vraga; Ženska dota, možka zmota, saj mine dota, mine lepota; Dota gre svojo pot, a baba (žena) v kot*, izbira partnerja v večini primerov ni bila stvar osebnih htenj. To npr. ponazarja naslednji odlomek:

Po jedi se praznično napravi! Lazarjev Jakopè [snubač] pride takoj in potem gresta k Zakobiljekarju pod Gôro.

¹⁴ Gl. še op. 2.

¹⁵ »Ostaline te endogamije so tudi v vasovanskih običajih, ki jih je Valvasor omenil pri Vipavcih: če želi fant vasovati pri dekletu iz druge vasi (posledično si lahko razlagamo, da tam išče nevesto), mora fantom iz te vasi plačati odškodnino, če ne ga pretepejo in naženejo« (Kos 2017: 120–121). Podobno velja za šranganje.

¹⁶ Kriterija za pripadnost fantovščini sta bili spolna zrelost in samski stan in ne sloj (Sieder 1998: 41; Ložar-Podlogar 2024: 57).

¹⁷ Na prvem srečanju, ki je bilo namenjeno pristanku na poroko, je bil navzoč posrednik iz fantovščine.

Včeraj sem govoril s starim in dejal je, da ti dá svojo Franico. Imela bo dvanajststo [1200 goldinarjev?] dote. Hotel sem imeti še dva letna voliča, a o teh se še nisva dogovorila. Dal jih bo tudi! (Tavčar 1966: 75)

Nevesta je bila medij v ekonomski transakciji, po poroki pogosto moževa lastnina za zadovoljevanje njegovih seksualno-agresivnih potreb, večkratna nosečnica in porodnica ter pomembna delovna sila; zgoščeno v pregovoru *Nevesti pridnost je najlepša dota, nameček so stotaki in lepota in Nevesta prinese k hiši doto pa zibel*.

Pregovori so ženske nagovarjali k zvezi med starim moškim in mlado ženo, mdr. zato, ker naj bi bil starejši moški premožnejši: *Star mož zapusti ženi hišo in kmetijo, mlad pa kup otrok in dolgov in skrbi; Star mož zapusti ženi hišo, mlad pa še dreka ne, ker mu ostane ves v oštarijah*. V redkih primerih moževe smrti – umrljivost žensk je bila zelo visoka zaradi nevarnosti ob porokih – je lahko žena uveljavljala t. i. pravico do vnovičnega prevzema kmetije in se znova poročila (matrilokalnost), pogosteje pa je kmetijo prepustila moškemu potomcu (Sieder 1998: 54). Kadar je bila nevesta bogata je bila rada rogata, saj je s premoženjem izzivala patriarhalno razporeditev družbene moči, tj. *Pri bogati ženi ima mož vedno culo zvezano* ali *Pri bogati ženi je prazen mož revež*. Vendar je otrok ženskega spola le v redkih primerih podedoval kmečko posest; zgodilo se je celo, da so kmetje brez moških potomcev raje posvojili otroka moškega spola. Kmetje brez otrok pa so včasih »posvojili fanta in dekle, da sta se potem poročila in imela družino, drugi pa so šele na starost [...] vzeli k sebi mlade ljudi, včasih [...] sorodnike, da so skrbeli zanje, po njihovi smrti pa prevzeli posestvo« (Ravnik 2003: 41).

Dota projde po potu, a žena ostane v kotu

Ker potomka v večini primerov ni mogla podedovati kmetije, ji je bila ob poroki izplačana dota,¹⁸ delež premoženja kmetije, ki naj bi prispevala k novemu hišnemu gospodinjstvu. Izplačilo dote je pomenilo »odpoved kakršnim koli drugim dednim pravicam in zahtevkom do starševskega premoženja« (Lazarević 1998: 11). Toda žena je ob podedovanju lastnini pogosto prišla žejna čez vodo, saj je »brez dovoljenja otrok (ki so bili v tem njeni glavni dediči) in moža (kot upravljalca) ni smela odsvojiti« (Kos 2017: 123; tudi Lazarević 1998: 12). Drugače rečeno: »Po večini je mož upravljal ženinino osebno premoženje z njenim soglasjem, vendar tudi ona brez moževega soglasja z njim ni mogla prosto razpolagati« (Kos 2017: 124). Žena v praksi ni imela nobenega nadzora nad premoženjem, ki ga je prinesla v zakon. Pravnik Metod Dolenc je že leta 1935 za-

pisal, da »dotalni sistem, ki je prišel po rimskem pravu, v ljudski pravni zavesti ni posebno dobro odjeknil v pogledu na pravni položaj soproge« (Dolenc 1935: 148). Dolenc je svojo trditev oprl prav na pregovore o doti, ki kažejo, da »žena, ki nima drugega nego doto, največkrat izgubi še to, a v gospodarskem pogledu ničesar ne pridobi« (prav tam). V 19. stoletju so ženinu obljubljeni doto imenovali ženinina, pogodbo pa overili pri notarju. Mož jo je ob opustitvi izplačala lahko izterjal (Lazarević 1998: 12). Če se je hči poročila proti volji staršev, čeprav je bila polnoletna, so bili starši oproščeni izplačila dote (prav tam). Prav tako v primeru velike revščine, ko neveste od staršev niso pričakovale ničesar in so si skromno balo naredile same: *Pridne roke si doto same pridobe*. Ob prezgodnji ženinini smrti so doto »celoma ali deloma dobili otroci, sicer pa jo je mož vrnil njenim sorodnikom« (Ložar 1952: 229–230). Veljala je zapoved: *Če varješ sirote, ne snedaj jim dote!*

Dota je bila v večini primerov pogoj za sklenitev zakonske zveze. Zaradi dote so se pari poročali znotraj svojega sloja; bila je del sistema, ki je ohranjal družbeno neenakost, bila je »zveza med ekonomsko in socialno enakimi« (Goody 2003: 134). O njeni vrednosti so se starši dogovorili ob snubljenju, izplačali pa so jo največkrat po poroki. Vrednost je bila odvisna od »prepričevalne moči in spretnosti pogajalcev« (Lazarević 1998: 14); pogosto so jo določili šele po vrnitvi neveste in njenih staršev od t. i. ogledov oz. »razgledov« na ženinovem domu (Orel 1944: 278), ob čemer je veljalo *Kdor hoče lepo dekle za ženo imeti, mora mnogo denarja šteti! Z zaroko kot nekakšno »malo poroko je naš kmečki človek slovesno potrdil [...] dogovor, ki so ga nevestini in ženinovi starši sklenili med seboj glede dote« (prav tam). Navadno je bila sestavljena iz denarja, živine in zemljišč ter nevestine opreme oz. bale (obleka, posteljno in namizno perilo, kuhinjska oprava, kolovrat, pozneje šivalni stroj, pri premožnejših oprema za spalnico oz. *Kolovrat, skrinja in poveseš* [predivo] – *nevesti najlepša pesem*) ter drugih vrednih stvari. Dota je bila namenjena gospodarstvu, bala, ki si jo je nevesta pripravljala za zakon že od poznega otroštva, pa gospodinjstvu (Ložar 1952: 230; Vilfan 1961: 257). Del bale se pogosto sploh ni rabil, ostal je nedotaknjen kot statusni simbol estetske vrednosti.¹⁹*

Dota je bila v pregovornem izročilu v primerjavi z moškimi dednimi odpravninami ali dedovanjem kmečke posesti zelo nizko vrednotena: *Ženska dota pride na vrata noter, a gre na okno ven; Nevesta ima za nohti doto; Nevestina dota ali pa jeušeu* [les jelše je mehek, lahek] *plot je vse glih; Ženska doto je samo za eno leto kakor bukova* [trden les] *meja, še zlasti ob upoštevanju naslednjega nasveta: Kar dobiš po ženi, skozi gerlo poženi*. Vrednotenje ženske dote je bilo nizko zaradi njene nizke vrednosti: »Vsakdo pa ve, da dekleta, posebno na deželi vsekakor

18 Na jezikovnem portalu Fran (Ahačič 2025) in tudi nekaterih drugih mestih je dota opredeljena kot »delež, ki ga starši namenijo, določijo vsakemu otroku,« ne le potomki, npr. *Moška doto in juncov loj sta kmalo zvagana*. Na tem mestu izraz uporabljam le kot ženski dedni odpravek: *Ženska ima u rokah doto*.

19 Zato je danes lahko razstavljen v muzejih.

manj podedujejo oziroma vdobijo od svojih starišev kakor pa sinovi» (PAM/0645, spis Cg Ia 581/25 v Huber 2012: 298). Pregovor *Dota je (se) zmota, a revščina (baba) ostane* je »odmotal« Ivan Grafenauer (1952: 17): »Svoj čas so doma napredeno nit navijali v klobčič okoli kosca koruznega štor, ki se ga je nit dobro prijela; ko se je nit porabila, odmotala, je ostal le še štor.« Novejši izpeljanki sta bili: *Dota se lohku skus rit zmota* in *Dota se v krčmi izmota*.²⁰ Z enakim pomenom pa: *Dota je kakor predpustne klobase; obeh kmali mine; Dota je potepenka, pride in gre, da ne veš kedaj*.

Obseg dote je bil seveda odvisen od premoženja kmečke hiše, toda njena zgornja meja naj bi »ustrezala zakonskemu predpisu o nujnem deležu, to je polovici tistega dela premoženja, ki bi ga po smrti svojih staršev dobil vsak otrok, če [gospodar] ne bi napravil oporoke« (Lazarevič 1998: 14). Zato je veljalo, da *Dota ni kafa; kdor jo prav obrne, mu že zaleže* in da *Dota bi bila že dobra, ko bi se držala hiše*. Za družbe, ki so se ravnale po t. i. rimskem pravu, med katere je spadala tudi večina kmečkega življa na Slovenskem, je veljalo, da naj se zakon utemelji na kolikor mogoče veliki doti (Goody 2003: 138). In izplačila dot so, kot opišem pozneje, v tridesetih letih 20. stoletja najbolj prispevala k zadolževanju kmečkega prebivalstva. Zato je veljalo: *Kdor hoče biti prost, si ne sme želei dveh reči: žene in dolgov*, kajti Žena in otroci – to so računi. Preživetje je zagotavljalo samsko življenje, češ *Lastna toplota je nar bolji dota?*

Kdor je brez dolgov, je dovolj bogat

Največja sprememba, ki je vplivala na kmečko gospodinjstvo, je bila agrarno-tehnična revolucija sredi 18. stoletja, ko so kmetijske družbe²¹ s fiziokratskim naukom kmete poučevale o t. i. racionalnem kmetijstvu. Vodilo »racionalnega kmetijstva« je bila rast kmetijske proizvodnje s povečanjem obsega obdelane zemlje (odprava prahe, gnojenje – *Gnoj je zlata ruda na njivi*), z uvedbo novih kulturnih rastlin (koruze, krompirja, stročnic in detelje), hlevske živinoreje in boljših pasem (Grafenauer 1970; Smerdel 1990; Rösener 2007). Uvajanje tehnično-kmetijskih novitet naj bi s sodelovanjem kmečke skupnosti vodilo v udobno avtarkijo kmečke hiše, vendar je vladajoča (cerkvena in državna) ideologija vrednoto delavnosti (Makarovič 2004: 82)

20 Včasih vsa kmetija: *Krčmarska kreda grunte pojeda* ali *Kdor ljubi oštarijo, ljubi beračijo*. Alkoholizem je bil navzoč po vsem slovenskem svetu; izbira ženina ali neveste, ki sta bila pijanca, pa močno odsvetovana: *Deklet in mož ne išči v krčmi! Pijana žena se še svinji mrzi in Boljši je lejdig stan kot mož pijan* ter podobni nasveti pa zakonec niso odvrnili od zlorabe alkohola: *Mož po grčih* [trebušasta posoda za pijačo], *žena po vrčih*, saj je pijanost ugodno vplivala na njun odnos: *Dokler sta mož in žena pri vinu, se malokedaj stepeta*.

21 Kmetijska družba je bil neke vrste državni organ, ki je združeval za fiziokratske ideje vnete fevdalce, uradnike, učenjake ipd., le redko je bil med njimi kmet (Cvim 1999: 192–193).

oglaševala v smislu podjetnosti. Ta naj bi prinesla zaslužek kot dobiček, vendar fiziokratski napor ob vsakem ciklu slabih letin niso uspeli preprečiti revščine in zato morebitnega zadolževanja. Med strategijami odplačevanja dolga so bile mdr. poroke. Bile so:

najenostavnejši mehanizem poravnavanja dolžniških razmerij v lokalnih skupnostih, kjer so se usluge običajno obračunavale z brezgotovinskim poslovanjem [...]. Šlo je za enostavno izravnavanje izgube zaradi izplačila dot, tj. obvarovanja jedrne posesti. Seveda take poroke niso bile ideja mladih, marveč staršev. Tu pa tam so kot razlog resnicoljubno navedli končanje starih sporov ali celo združitvev nekoč razdeljene posesti. (Kos 2017: 129)

Večje zadolževanje kmečkega prebivalstva se je začelo po zemljiški odvezi (1848), ki je od kmetov zahtevala velike odškodnine. Obdelovalna zemlja je sicer v povprečju v več kot 85 odstotkih postala last kmetov, a je bila obremenjena s »težko hipoteko« (Grafenauer 1970: 632). Veljalo je, da *Dobri gospodarji pukrivajo krove eno plačavajo drugove*, vendar je bilo biti »dober gospodar« in odplačevati dolgove vedno težje. To je vedno bolj vodilo k prodaji zemljišč: »Zaradi neplačanih dolgov so od kmetij odpadala posamezna zemljišča in slednjič so prezadolžene kmetije v konkurznem postopku lahko šle tudi popolnoma v razdel. Posledica je bila drobitev kmečke posesti in diferenciacija po velikostni strukturi« (Vilfan 1980b: 466). Odprava podložništva je torej povzročila veliko drobljenje kmetij in nevarno zadolževanje (Lazarevič 1993, 1994a, 1994b; Kresal 1998; Rösener 2007: 210–229), ki ga je podpirala davčna zakonodaja (Vilfan 1980b: 466). Dolgovi ob zemljiški odvezi so še povečevali strah pred izgubo posesti in revščino. Od tod pregovori: *Dolgovi so kmetiji, kar črv drevesu; Dolgovi so volkovi; Boljše je iti lačen spat ko z dolgovi vstat, ker Dolg žre noč in dan* in povzroča zaskrbljenost oz. jemlje spanec: *Dolg ne kriči, pa vendar spati ne pusti; Kdor leži na dolgovih, ima trdo ležišče*.

Strukturno krizo podeželja je stopnjevala dograditev južne železnice (1857) in z njo povezan uvoz cenejšega blaga, kar je prispevalo k propadu prevoznitstva in prodaje tekstilnih izdelkov domače obrti. Kraji, ki so bili od železnice bolj oddaljeni, so gospodarske posledice občutili pozneje. Tanja Gomiršek (2015) tako piše o dvigu kupne moči v Brdih, ki se je odrazila v sestavi nevestine bale.

Drobljenje kmečkih posesti je povzročalo razslojevanje kmečkega prebivalstva in nastanek velikega bazena kmečkega proletariata:

Vse do prve, z manjšimi izjemami pa tudi še do druge svetovne vojne [je bila] ponudba poslov večja od povpraševanja (razen v obdobju prve in druge svetovne vojne, ko nasploh primanjkuje predvsem moške delovne sile in se kmetje rešujejo z intenzivnejšo medsebojno pomočjo). (Makarovič 1978: 281)

Tedaj je poselsko življenje obvladovalo še večje siromaštvo kot sicer: *Hlapec in dekla se z enim uhom pogneta, z drugim se pa odeneta*. Težak položaj je mlade silil, da so migrirali s podeželja in so kot t. i. neprofesionisti (nekvalificirani delavci) ponujali svojo poceni delovno silo premogovništvu in industriji ter za posle meščanskim družinam doma in na tujem. Nekateri so migrirali z namenom odplačati dolgove, tudi zanje je bila migracija ena od preživitvenih strategij; izkušnja pa je bila lahko tudi nasprotna: *Kdor po sili z domačega praga hiti, na tujem le gloda obrane kosti (se usede na tujem v blato)*.

Aleksander Videčnik je za Gornjo Savinjsko dolino ugotovil, »da je bil kmečki stan v drugi polovici 19. stoletja zelo ogrožen« in da se je takšno stanje »vleklo tudi še v čase stare Jugoslavije« (1986: 11). Na začetku 20. stoletja je poročevalec v tedniku *Štajerc* pisal o »kmetskih dolgovih« in z njimi v zvezi o »grozovitih razmerah« na vasi, kjer se kmetu »godi slabo, kmet trpi, kmeta se izkorišča« (N. N. 1908: 2). Med obema vojnama se je ne glede na regijo »na obzorju [...] kazal bankrot kmetijstva« (Lazarević 1998: 10, 1994a, 1994b, 1994c, 1995) zaradi prezadolženosti in razdrobljenosti kmečke posesti kot posledice dedovanja – prakse izročilnih pogodb z odpravninami. Zakonodaja je skušala zajezi propad kmetij, najprej s podaljšanjem rokov za odplačilo dolgov (Vilfan 1980b; Lazarević 1998) in nato z njihovim delnim odpisom (Videčnik 1986; Lazarević 1998). Ukrepa, ki naj bi ustavila propadanje kmečke zemljiške posesti, sta bila neučinkovita, kar je privedlo do »močnega strukturnega razkroja« (Vilfan 1980b: 473). Številne kmetije so prehajale v roke raznih oderuhov, ki so kmetom posojali denar (*Kdor si izposodi, je hlapec upniku oz. Dolžnik sužnik*) in ga potem brezobzirno izterjali (*Kdor je zabredel v dolgove, mu ne manjka obiskov*) – s plačilom v posesti (*Izposojen denar ima ostre zobe*). Zemlja je tako prehajala v roke nekmetov, ki so jo potem dajali revnim prebivalcem vasi v najem pod hudimi pogoji (Videčnik 1986: 11).

Med strukturno ekonomsko krizo pred drugo svetovno vojno je bilo prezadolženih že skoraj 40 odstotkov kmetij (Kresal 1998; Lazarević 2022), saj *Dolgovi rastejo brez gnoja ali pa, če je gnoja preveč. Dolgovi so [bili] kakor garje, težko se jih je bilo znebiti, saj Star dolg ne zarjavi in Dolgovi ležijo in ne strohnijo*. Tedaj so na podeželju vladali strah pred prezadolženostjo: *Dolgovi so čudi strahovi, dejanska revščina: Dolg je najhujša revščina* in obup: *Kdor je dolžan, je tužen* (Dolenc 1936: 39). Vendar *Sto zdihljajev ne plača enega dolga*.

V tridesetih letih 20. stoletja so postali dedni odpravki »neznosno« oz. »izjemno težko« (Lazarević 1998: 14) breme kmečke hiše. Četrtna dolgov (25,37 odstotka) več kakor »zidanje poslopij« (23,02 odstotka) ali »nakup zemlje« (16,92 odstotka) je nastala zaradi dednih izplačil, med katerimi so prevladovali »dote oz. odpravnine hčeram« (prav tam: 11). Očetje so dote svojim hčeram obljubljali v dvaj-

setih letih, »ko so bile cene kmetijskih pridelkov in vrednost zemlje še visoke« (prav tam: 14), a v tridesetih letih zaradi svetovne gospodarske recesije mnogi svoje obljube niso mogli izpolniti. Gospodarji niso več zmogli redno odplačevati dolgov, saj so postale cene kmetijskih pridelkov in zemljišč zelo nizke. Na eni strani je dedovanje v naturi pomenilo razkosavanje že tako majhnih kmetij, na drugi je izplačevanje dednih deležev v denarni protivrednosti že na začetku prevzema onemogočalo stabilnost kmetije oz. *Kdor se poroči v dolgovih, bo obresti plačeval s svojimi otroki*. Rešitev naj bi prinesel nov dedni zakon, o katerem so razmišljali že tedaj (Jeraj 1933; Jamnik 1931), a je bil oblikovan in sprejet šele po drugi svetovni vojni.

Sklep

Položaj prvega med neenakimi je kmečkemu patriarhu podelila širša neenakopravna in nepravilna družbeno-ekonomska struktura, ki je generirala izkoriščanje z nasiljem. Tudi razmerja med posameznimi člani kmečke družine, ki so utelešala to strukturo, so bila družbeno neenaka, in sicer glede na spolno (npr. mož–žena), generacijsko (npr. oče–sin) ali razredno (npr. gospodar–hlapec) razliko. Gospodarja je strukturno obvladoval strah pred gospodarsko »smrtjo« kmečke hiše oz. revščino in zapuščenostjo na stara leta oz. telesno šibkostjo; na eni strani strah pred prezadolženostjo in na drugi strah pred samodejnim odpisom »dolga« potomcev.

Od druge polovice 19. stoletja pa vse do konca druge svetovne vojne je bila večina podeželskega prebivalstva na robu eksistence, ne le zaradi gradnje železnice in vključevanja slovenskega ozemlja v mednarodno trgovino, temveč tudi zaradi dveh velikih dolžniških kriz. Prvo je povzročila odkupnina za zemljiško odvezo, drugo prva kapitalistična svetovna gospodarska kriza med obema vojnoma, ki je že zadolžene kmete prezadolžila. Največji vzrok presežnega zadolževanja so bili dedni odpravki, predvsem izplačila dot, ki naj bi prispevala k akumulaciji imetja mladoporočencev. Pregovorno izročilo nas opominja, da je bil obseg hčerkinega dednega odpravka v tridesetih letih 20. stoletja, kljub morda drugačni težnji, majhen. Dedovanske prakse, ki naj bi načeloma zagotavljale preživetje kmečke hiše in njene posesti, so ustvarjale neenakost. Zaradi prezadolženosti v času brez državne socialne in zgrešene ekonomske politike Kraljevine Jugoslavije so se pokazale kot spodletela strategija za skoraj polovico podeželskega prebivalstva.

Danes se kmetje v Sloveniji zaradi globalnih okolijskih, gospodarskih, političnih in zato družbenih kriz soočajo s povečanim tveganjem, z negotovostjo in nejasno prihodnostjo (Jarec 2024). Postavlja se vprašanje, kako to vpliva na njihova družinska razmerja. Spoznanje Mateje Slovinc Grasselli (2017), da se podeželsko prebivalstvo o medgeneracijskih odnosih in odnosih med spoloma večinoma sprašuje le ob dedovanju, glede na izkušnje iz preteklosti ne preseneča.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Jezik, kultura in vrednote: Gospodarska podoba vsakdanjika v folklornih obrazcih (ARIS J6-50197) in v okviru programa Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika (ARIS P6-0088).

Literatura in viri

AHAČIČ, Kozma (ur.): *Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Različica 12.1*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2025; <https://fran.si/>.

BABIČ, Saša idr. (ur.): *Collection of Slovenian paremiological units Pregovori 1.1*. Ljubljana: ZRC SAZU: Jožef Stefan Institute, 2023; <https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1853>, 27. 1. 2025.

BAŠ, Angelos: *Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov*. Maribor: Obzorja, 1967.

CVIRN, Janez: *Reforme Marije Terezije in Jožefa II*. V: Janez Cvirn idr., *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, 189–197.

DESTOVNIK, Irena: *Moč šibkih: Ženske v času kmečkega gospodarjenja*. Celovec: Drava, 2002.

DOLENC, Metod: *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: Stavni načrt*. Ljubljana: Akademsko založba, 1935.

DOLENC, Metod: *Slovenski pregovori in reki pa naše pravo*. *Vodnikova pratika* 1936, 36–41.

GESTRIN, Ferdo in Vasilij Melik: *Slovenska zgodovina: Od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.

GOMIRŠEK, Tanja: *Skrbnštvo mladoletnih v jugovzhodnem delu Goriških Brd v 1. polovici 19. stoletja – pravni vidik in realnost*. V: Aida Škoro Babič idr. (ur.), *Zgodovina otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, 243–255.

GOMIRŠEK, Tanja: *Spremembe v sestavi ženske bale od 1. polovice 19. stoletja do obdobja po 1. svetovni vojni: Vprašanja ob interpretaciji ohranjenih tekstilij v etnološki zbirki družine Sirk*. V: Roberto Dapit, Barbara Ivančič Kutin, Špela Ledinek Lozej (ur.), *Zbirke povezujejo: Etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*. Videm: Università degli studi; Ljubljana: ZRC SAZU, 2015, 283–302.

GOMIRŠEK, Tanja: *Naši predniki se pred 500 leti niso poročali v cerkvi, temveč doma: Poroča v Kamunu nekoč*. *Briški časnik* 26/106, 2022, 40–43.

GOODY, Jack: *Production and Reproduction: A Comparative Study of the Domestic Domain*. Cambridge [idr.]: Cambridge University Press, 1988.

GOODY, Jack: *Evropska družina: Zgodovinskoantropološki esej*. Ljubljana: Založba /*cf., 2003.

GRAFENAUER, Bogo: *Gospodarski obrat kmetije*. V: *GDZS, Zgodovina agrarnih panog. Zv. 1, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, 619–651.

GRAFENAUER, Ivan: *Narodno pesništvo*. V: Ivan Grafenauer in Boris Orel (ur.), *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana: Državna založba, 1952, 12–85.

GRZYBEK, Peter: *Fundamentals of Slovenian Paremiology. Traditiones* 37/1, 2008, 23–46.

HUBER, Ivanka: *Sociološki vidiki mikrozgodovine družinskega življenja v 20. stoletju na periferiji Srednje Evrope: Vas Kančevci in Križevci ter njune družine*. Doktorska disertacija. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo, 2012.

HUZJAN, Vanja: *Etnološka analiza leksema »otrok« v Zbirki slovenskih paremioloških enot na Clarin.si*. V: Saša Babič, Nataša Jakop in Rok Mrvič (ur.), *Paremiologija med tradicijo in sodobnostjo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024a, 151–179.

HUZJAN, Vanja: *Dom je bilo samo delo, nič drugega: Problematika otroškega dela v slovenskih pregovorih*. V: Jožica Jožef Beg, Mia Hočevar in Neža Kočnik (ur.), *Jezik in književnost v spreminjanju: Slovenski slavistični kongres, Celje, 26.–28. september 2024*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2024b, 95–107.

JAKOP, Nataša in Saša Babič: *Gospodarske podobe vsakdanjika v luči folklornih obrazcev*. *Slavistična revija* 73/2, 2025, 295–308.

JAMNIK, Alojzij: *Vzroki našega siromaštva. Poti ter sredstva za izhod iz njega ter za dosego narodnega blagostanja: Agrarnopolitična in narodnogospodarska razmotrivanja*. Ljubljana: Tiskarna Slovenija, 1931.

JAREC, Morana: *Obiteljska poljoprivredna gospodarstva u Sloveniji i globalne nesigurnosti: Izazovi i mogućnosti*. *Narodna umjetnost* 61/2, 2024, 181–199.

JERAJ, Josip: *Naša vas: Oris vede o vasi*. Ljubljana: Slovenska šolska matica, 1933.

KERSNIK, Janko: *Mačkova očeta*. V: Janko Kersnik, *Kmet-ske slike in ljudske povesti*. Ljubljana: Tiskarna Merkur, 1937, 27–32.

L., *priložnostni klepet*, Ljubljana, 6. 12. 1995.

KNEŽEVIČ Hočevar, Duška: *Etnografija medgeneracijskih odnosov: Dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.

KOS, Dušan: *Ljubezen, greh in kazen: Podobe in razvoj ljubezenske morale na Slovenskem do 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

KRESAL, France: *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.

KUHAR, Boris: *Odmirajoči stari svet vasi: Poljudno znanstvena razprava*. Ljubljana: Prešernova družba, 1972.

LAZAREVIČ, Žarko: *Kmečki dolgovi v avstrijski dobi. Pri-spevki za novejšo zgodovino* 33/1–2, 1993, 3–15.

LAZAREVIČ, Žarko: *Kmečki dolgovi na Slovenskem: Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994(a).

LAZAREVIČ, Žarko: *Pota in zagate slovenskega kmetijstva v dobi kapitalizma. Zgodovina v šoli* 3/4, 1994(b), 8–13.

LAZAREVIČ, Žarko: *Kmečki dolgovi ob severni meji 1918–1945: (od Rateč do Hodoša)*. *Kronika* 42/2, 1994(c), 41–48.

LAZAREVIČ, Žarko: Razplet kmečke dolžniške krize v Jugoslaviji tridesetih let v primerjavi z nekaterimi evropskimi državami. *Prispevki za novejšo zgodovino* 35/1–2, 1995, 67–81.

LAZAREVIČ, Žarko: Dota in dedni odpravki v kmečkem okolju v obdobju med obema vojnama. *Zgodovina v šoli* 7/2, 1998, 10–16.

LAZAREVIČ, Žarko: *Delo in zemlja: Male študije kmečkega sveta*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022.

LÉVI-STRAUSS, Claude: Sorodstvena pravila. *Časopis za kritiko znanosti* 209/210, 2002, 399–411.

LOŽAR, Marta: Slovenska ljudska noša. V: Ivan Grafenauer in Boris Orel (ur.), *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana: Državna založba, 1952, 166–238.

LOŽAR-PODLOGAR, Helena: *Sledi in podobe izročila 1: Izbrani etnološki spisi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024.

MAKAROVIČ, Gorazd: Delo. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, 82.

MAKAROVIČ, Marija: O načinu življenja kmečkih poslov na Slovenskem. V: Angelos Baš (ur.), *Pogledi na etnologijo* 3. Ljubljana: Partizanska knjiga in FF, 1978, 275–307.

MAKAROVIČ, Marija: *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem*. Ljubljana in Muta: Gorenje, 1979.

MAKAROVIČ, Marija: Kmečki posli. *Slovenski etnograf* 33/34, 1988/1990, 433–460.

MALEČKAR, Vilma: *Dalmatinske neveste: Procesi ženske poročne migracije iz zadrškega zaledja v Brkine v 20. stoletju*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales, 2005.

METERC, Matej: Aktualna raba in pomenska določljivost 200 pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov. *Jezikovni zapiski* 27/1, 2021, 45–51.

MIKLAVČIČ, Milena: Žirovci ob rojstvu, poroki in smrti: Tak kat sma bl navajen. *Žirovski občasnik* 22/31, 2001, 39–54.

MIKLAVČIČ, Milena: *Ogenj, rit in kače niso za igrače*. Žiri: Jutri, 2014.

N. N.: Kmetski dolgovi. *Štajerc* 9/41, 11. oktober 1908, 2.

OREL, Boris: Slovenski ljudski običaji. V: Rajko Ložar (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Klas, 1944, 263–350.

PUCONJA, Miran: O kmečki kulturi. *Traditiones* 34/2, 2005, 109–134.

RAVNIK, Mojca: *Bratje, sestre, strniči, zermani: Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana: ZRC SAZU; Koper: Lipa, 1996.

RAVNIK, Mojca: Družina in selitveni pojavi v Nadiških dolinah v Beneški Sloveniji. *Traditiones* 32/1, 2003, 29–55.

RÖSENER, Werner: *Kmetje v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba/*cf., 2007.

SEGALEN, Martine: *Historical Anthropology of the Family*. Cambridge [idr]: Cambridge University Press, 1986.

SIEDER, Reinhard: *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis: ZRC, 1998 [1987].

SMERDEL, Inja: Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem. *Slovenski etnograf* 33/34, 1990, 25–60.

SMERDEL, Inja: Mati naša, daj nam danes naš vsakdanji kruh! O izdelovanju, prodaji in rabi žrnelj v odmaknjenih predelih Slovenije. *Etnolog* 12, 2002, 195–225.

SLOVENC GRASSELLI, Mateja: *Strategije družinskih kmetij v Sloveniji: Trajnostni razvoj, generacije in spol*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2017.

ŠKERLIJ, Božo: Evgenika v naših narodnih pregovorih. *Evgenika: Priloga Zdravniškega vestnika* 1/1, 1935, 2–11.

ŠMITEK, Zmago: Delo otrok in ostarelih v kmečkih družinah. V: Duša Krnel-Umek in Zmago Šmitek (ur.), *Kruh in politika: Poglavlja iz etnologije Vitanja*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1987, 71–77.

TAVČAR, Ivan: Med gorami. V: Ivan Tavčar, *Zbrano delo. Knj. 3*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966 [1888], 5–119.

TRDINA, Janez: Posnetki in opazke 9 (začenši 20. septembra 1871). V: Snežana Štabi in Igor Kramberger, *Podobe prednikov: Zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879, 2. knjiga: »Vsaka svinja naj si rije svoje korenje«*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1987, 453–476.

VALENČIČ, Vlado: O ženitni svobodi in njenih omejitvah od fevdalizma do liberalizma. *Zgodovinski časopis* 3/4, 1968, 225–260.

VIDEČNIK, Aleksander: *Kmečko delavstvo v Gornji Savinjski dolini med prvo in drugo svetovno vojno*. Mozirje: Občinski sindikalni svet, 1986.

VILFAN, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

VILFAN, Sergij: Kmečka hiša. V: GDZS, *Zgodovina agrarnih panog. Zv. 1, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, 559–593.

VILFAN, Sergij: Delavci v agrarnem gospodarstvu. V: GDZS, *Zgodovina agrarnih panog. Zv. 2, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980a, 355–402.

VILFAN, Sergij: Agrarna premoženjska razmerja. V: GDZS, *Zgodovina agrarnih panog. Zv. 2, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980b, 403–479.

Inheritance of a Farm Estate: "Children and Small Debts are Lots of Work"

The paper enters by summarising the author's first two researches in the framework of the project Language, Culture and Values, in order to introduce the third. This study, weaving together ethnological and historiographical findings with proverbs collected in the Clarin.si research repository, is set in the Slovenian countryside in the 19th and first half of the 20th century, in and around the farmhouse as the gathering centre for all the members integrated into the family. Each member of the farmhouse was defined by the biological and social relations of the family: father, son, wife, mother, master, servant, etc. The whole of the members was linked to a central authority by a relationship of dependence and obedience. The position of first among non-equals was conferred on the peasant patriarch by a wider unequal and unjust socioeconomic structure that generated exploitation through violence. Where there is violence, there is fear. The master-father was structurally dominated by fear of poverty and abandonment in old age. The two defensive strategies employed were moral indebtedness of children during socialisation, and inheritance with lifelong maintenance obligations.

From the second half of the 19th century until the end of the Second World War, the majority of the rural population was on the brink of subsistence, not only because of the building of the railway and the integration of Slovenian territory into international trade, but also because of two major debt crises: the first was caused by the ransom for land disenfranchisement, the second by the first capitalist world economic crisis between the two wars, which over-indebted the already indebted peasants. The over-borrowing was largely due to inheritance payments, in particular dowry payments, which were supposed to contribute to the accumulation of newlyweds' assets. Proverbial tradition reminds us that the size of the daughter's inheritance allowance in the 1930s was small, despite what might have been a different tendency. While the otherwise unfair practice of inheritance in principle ensured the survival of the farmhouse and its estate, in the absence of a welfare state and the misguided economic policies of the Kingdom of Yugoslavia, inheritance through over-indebtedness proved to be a failed strategy for almost half of the peasant population. Highly stratified, they migrated to the outskirts of cities at home and abroad to survive.

